

**ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ  
ΣΥΝΘΕΤΙΚΩΝ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΩΝ ΕΡΓΑΣΙΩΝ**



**ΤΡΙΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ:**  
**ΑΠΟ ΤΗ ΡΩΜΗ ΣΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ**  
**Ενότητες 7 - 11**

**θέμα: ΑΡΧΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΕΠΙΣΚΕΨΙΣ**

*Επίκτητος*

.....  
«Αλί εμάς και βάι εμάς, πάρθεν η Ρωμανία!»  
.....

- Η Ρωμανία πέρασε, η Ρωμανία 'πάρθεν.
- Η Ρωμανία κι αν πέρασεν, ανθεί και φέρει κι άλλο»

*(Ποντιακό Δημοτικό Τραγούδι,  
από τα Κ.Ν.Λ. Α΄ Λυκείου, σ. 44)*

«Την παγκόσμια αυτοκρατορία του μεσαιελληνικού ελληνισμού, τη Ρωμαϊκή δηλαδή χριστιανική αυτοκρατορία της Ρωμιοσύνης όλως άκριτα και ανιστόρητα ονομάζουμε σήμερα *Βυζάντιο*» υποστηρίζει η διαπρεπής Βυζαντινολόγος Ε. Γλύκατζη-Αρβελέρ (*Ελληνισμός και Ευρώπη*, σ. 18).

- Να μελετήσετε πώς χρησιμοποιούνται και ποιο περιεχόμενο έχουν, κατά τη χιλιόχρονη πορεία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, τα ονόματα:
  - α) **Βυζάντιον, Βυζαντινός, Βυζαντιακός**
  - β) **Ρωμαίος, Ρωμαϊκός, Ρωμανία**
  - γ) **Ελλάς, Έλληνες, Ελλαδικοί**
  - δ) **Γραικός**
  
- Να κρίνετε, με βάση τα στοιχεία που συγκεντρώσατε, την άποψη της Ε. Γλύκατζη-Αρβελέρ.

- Να παρουσιάσετε δημοτικά μας τραγούδια με σχετικές μαρτυρίες και να συναγάγετε τα συμπεράσματά σας.

*Επιλογή Βιβλιογραφίας*

- Browning, R., *Η Βυζαντινή Αυτοκρατορία*, εκδ. Δ. Παπαδήμα, Αθήνα, 1992.
- Γλύκατζη-Αρβελέρ, Ε., *Η πολιτική ιδεολογία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας*, εκδ. Ψυχογιός, Αθήνα, 1988.
- Ζακυθηνός, Δ., *Βυζαντινή Ιστορία 324-1071*, Αθήνα, 1977.
- *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. Ζ', Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., Αθήνα, 1978.
- Πολίτης, Ν., *Δημοτικά Τραγούδια*.

## ΤΕΤΑΡΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Η ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΑΚΤΙΝΟΒΟΛΙΑ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ

### θέμα: Η ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΕΙΟΣ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ

*«Το νομοθετικόν έργον του Ιουστινιανού κρίνεται ως εγχείρημα τεράστιον, ἔνδοξότερον των νικῶν του Βελισαρίου και του Ναρσή και πολύ σημαντικώτερον της αἰγλης της Αγίας Σοφίας. Ισχυρίζομεθα άνευ υπερβολῆς ότι το Corpus Juris Civilis υπερτερεί εις σπουδαιότητα δια την ανέλιξιν του ανθρωπίνου γένους όλων των βιβλίων, οιαδήποτε και αν είναι ταύτα, εξαιρέσει της Βίβλου' γράφει ο E. Stein, διαπρεπῆς Βυζαντινολόγος».*

(Ζακυθινός, Βυζαντινή Ιστορία, σ. 80)

- Να μελετήσετε σχετικά με το νομοθετικό έργο του Ιουστινιανού και τις κρίσεις που έχουν διατυπωθεί για τη σημασία του.
- Με τα στοιχεία που θα συγκεντρώσετε να προετοιμαστείτε κατάλληλα (συντάσσοντας π.χ. έναν κατάλογο ερωτήσεων), για να συζητήσετε το θέμα με έναν επιστήμονα νομικό, με στόχο να αποκαλυφθεί και να γίνει κατανοητή η σχέση της σύγχρονης νομοθεσίας με την Ιουστινιάνεια και να σχηματίσετε προσωπική εκτίμηση για τη σπουδαιότητα του Corpus Juris Civilis.
- Η συζήτησή σας θα μπορούσε να πάρει τη μορφή συνέντευξης, για να ανακοινωθεί το περιεχόμενό της κατά τρόπο συστηματικό στους συμμαθητές σας.

*(Αν δεν έχετε τη δυνατότητα να συνομιλήσετε με νομικό του οικείου περιβάλλοντός σας, θα μπορούσατε να απευθυνθείτε στο Δικηγορικό Σύλλογο ή το Σύλλογο Δικαστών και Εισαγγελέων της περιοχής σας ή ακόμη και στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου).*

#### Επιλογή Βιβλιογραφίας

- *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. Ζ', Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., Αθήνα, 1978.

## θέμα: ΛΕΩΝ Ο ΦΙΛΟΣΟΦΟΣ Ή ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΟΣ

Στο σχολικό σας βιβλίο (σσ. 273-275) παρατίθεται μια ενδιαφέρουσα διήγηση για το Λέοντα το Φιλόσοφο ή Μαθηματικό, ο οποίος κατά τον Paul Lemerle (σ. 129 και σ. 153) υπήρξε «η πρώτη μορφή ενός γνήσιου 'ανθρώπου της Αναγέννησης' στο Βυζάντιο ... Ένας άνθρωπος που ξαναβρήκε και έμαθε όσα μπορούσε κανείς να μάθει στην εποχή του, και δίδαξε επί μισόν αιώνα. Μορφή πρωτότυπη και ενδιαφέρουσα...»

- Να παρουσιάσετε σε αδρές γραμμές τη ζωή και το έργο του και να σκιαγραφήσετε τα βασικά χαρακτηριστικά της φυσιογνωμίας του.
- Με βάση τα στοιχεία αυτά: 1. Να εξηγήσετε γιατί ο Lemerle τον θεωρεί «γνήσιο άνθρωπο της Αναγέννησης»  
2. Να κρίνετε αν ανταποκρίνεται στην προσωπικότητά του το παρακάτω επιτύμβιο επίγραμμα που γράφτηκε προς τιμήν του:  
*«Θεωρίας Ξψωμα, γνώσεως βάθος,  
πλάτος λόγων, φρόνησις, □ πλότης, πόνος,  
θρηνοΛσιν, σ<sup>2</sup>μώζουσιν· οΗ γάρ •ν βίί,  
Λέοντα νΑν βλέπουσιν, έ τ<sup>2</sup>ς ζημίας!»*

### Επιλογή Βιβλιογραφίας

- *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. Η', Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., Αθήνα, 1979.
- Lemerle, P., *Ο πρώτος Βυζαντινός Ουμανισμός*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα, 1985.
- Vogel, K., «Η Βυζαντινή Επιστήμη», στην *ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ* του Πανεπιστημίου του Καίμπριτζ, εκδ. Μέλισσα, Αθήνα, 1979, τ. Β'.

**θέμα: ΜΙΑ ΠΕΡΙΠΛΑΝΗΣΗ ΣΤΟΝ ΚΟΣΜΟ  
ΤΩΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΩΝ:**

- στη ΓΡΑΦΗ και στους τύπους της
- στα ΥΛΙΚΑ ΓΡΑΦΗΣ
- στα ΟΡΓΑΝΑ ΓΡΑΦΗΣ
- στα ΧΡΩΜΑΤΑ ΓΙΑ ΤΗ ΓΡΑΦΗ
- στους ΤΥΠΟΥΣ ΤΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
- στο ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΤΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ  
και το ΑΝΑΓΝΩΣΤΙΚΟ ΚΟΙΝΟ
- στην ΕΚΔΟΣΗ ΤΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
- στα ΒΙΒΛΙΑ ΣΤΗ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

– Να ετοιμάσετε μια σύντομη εισήγηση και με το απαραίτητο εποπτικό υλικό (σε έγχρωμες διαφάνειες ή slides) να ξεναγήσετε τους συμμαθητές σας στον κόσμο των Βυζαντινών χειρογράφων, σε μία διδακτική ώρα που θα έχετε στη διάθεσή σας.

– Παράλληλα να συντάξετε και να διανεμίετε σε κάθε συμμαθητή σας ένα μικρό λεξικό με τους όρους:

- |                       |              |                          |
|-----------------------|--------------|--------------------------|
| • μικρογράμματη γραφή | • περγαμινή  | • στάχωση                |
| • πύλη                | • παλίμψηστα | • scriptoria             |
| • πρωτόγραμμα         | • βαμβύκινα  | • γραφέας/αντιγραφέας    |
| • κολλυβογράμματα     | • ειλητάριο  | • καλλιγράφος/ταχυγράφος |
| • πάπυρος             | • χρυσόβουλο | • πρωτοκαλλιγράφος       |
| • κύλινδρος           | • κώδικας    | • κολοφώνες              |

και όσους άλλους κρίνετε απαραίτητους.

*Επιλογή Βιβλιογραφίας*

- *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. Η΄, Θ΄, Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., Αθήνα, 1979-80.
- Τσελίκας, Α., *Δέκα Αιώνες Ελληνικής Γραφής (9<sup>ος</sup> - 19<sup>ος</sup> αι.)*, εκδ. Μουσείου Μπενάκη, Αθήνα, 1977.
- Υπουργείο Πολιτισμού, *Στον κόσμο των Βυζαντινών Χειρογράφων*, Αθήνα, 1995.
- Hunger, H., *Ο κόσμος του Βυζαντινού βιβλίου. Γραφή και Ανάγνωση στο Βυζάντιο*, εκδ. Ινστιτούτο του Βιβλίου - Μ. Καρδαμίτσα, Αθήνα, 1995.

θέμα: **ΑΓΙΑ ΣΟΦΙΑ:**

**ΤΟ ΑΡΙΣΤΟΥΡΓΗΜΑ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΤΕΧΝΗΣ  
ΕΝΑ ΑΠΟ ΤΑ ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΕΡΑ ΔΗΜΙΟΥΡΓΗΜΑΤΑ  
ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΟΛΗΣ ΤΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ**

*«Δέκα χιλιάδες εργάται ειργάσθησαν και εκατόν μαΐστορες δια να κτισθή ο μεγάλος ναός. Ο ίδιος ο Ιουστινιανός παρηκολούθει την εργασίαν. Εδαπανήθησαν υπέρ τα 300 εκατομμύρια χρυσών δραχμών, περίπου 4½ δισεκατομμύρια δραχμών λογίζεται, και το έργον ετελείωσεν εις το βραχύτατον διάστημα των 5 χρόνων, 10 μηνών και 4 ημερών. Εις τας 27 Δεκεμβρίου του 537 έγιναν τα εγκαίνια και ο Ιουστινιανός έδραμε από των βασιλείων πυλών μέχρι του άμβωνος και επεκτείνας τας χείρας αυτού είπε: «Δόξα τβ Θεβ τβ καταζιώσαντί με τελέσαι τοιοΑτον Ἱργον. Νενίκηκά σε Σολομών»*

*(Δρανδάκης, Ν., Βυζαντινή Αρχαιολογία, τ. Α', σσ. 415-416).*

*«ἸΟπηνίκα δ□ τις εΗζόμενος εζς αΗτΒ ·οι, ζυνήσι μ□ν εΗΘΚς Υς οΗκ Ἐνθρωπέι δυνάμει £ τέχνη Ἐλλf ΘεοΑ ροπ« τΒ Ἱργον τοΑτο Ἐποτετόρνευται ἱ νοΑς ο³ πρΒς τΒν ΘεΒν •παιρόμενος Ἐροβατε¶ οΗ μακρfn που □γούμενος αΗτΒν ε»ναι Ἐλλ' ἠφιλοχωρε¶ν μάλιστα οΟς αΗτΒς εἴλετο»*

*(Καθώς εισέρχεται κανείς στην εκκλησία να προσευχηθεί, αισθάνεται αμέσως ότι ο ναός αυτός δεν είναι έργο ανθρώπινης προσπάθειας ή τεχνικής, αλλά της επενέργειας του Θεού. Το πνεύμα ανυψούμενο προς τον ουρανό, νιώθει ότι εδώ ο Θεός είναι πολύ κοντά και ότι ιδιαίτερος χαίρει να κατοικεί σ' αυτό το ναό που ο ίδιος εξέλεξε.)*

*Προκόπιος, Περί του Δεσπότην Ιουστινιανού Κτισμάτων, I. 397 C).*



- Έχετε στη διάθεσή σας μια διδακτική ώρα, για να οργανώσετε ένα μάθημα στην τάξη για την **ΑΓΙΑ ΣΟΦΙΑ**.
- Να περιγράψετε το ναό εσωτερικά και εξωτερικά (σύμφωνα με όσα μάθατε στην «Έκφραση - Έκθεση» για τη μεθόδευση και τη γλώσσα της περιγραφής) παρουσιάζοντας το ανάλογο εποπτικό υλικό με όποιο τρόπο εσείς κρίνετε παραστατικότερο (διαφάνειες, slides, φωτογραφίες), με στόχο να κατανοήσουν οι συμμαθητές σας ότι **«η Αγία Σοφία έμεινε στην ιστορία ως μνημείο της ευσέβειας του αυτοκράτορος Ιουστινιανού, μάρτυρας του μεγαλείου του Βυζαντίου και της ιδιοφυΐας των αρχιτεκτόνων του Ιουστινιανού, δύο Ελλήνων της Μικράς Ασίας, του Ανθεμίου από τις Τράλλεις και του Ισιδώρου από τη Μίλητο»** (Γαλάβαρης, Γ., *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. Ζ', σ. 381)

#### *Επιλογή Βιβλιογραφίας*

- Baynes, N.H. και Moss, H.L.B., *Βυζάντιο. Εισαγωγή στο Βυζαντινό Πολιτισμό*, εκδ. Δ. Παπαδήμα, Αθήνα, χ.χ.
- Γκιολές, Ν., *Βυζαντινή Ναοδομία (600-1204)*, εκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα, 1987.
- Delvoye, Ch., *Βυζαντινή Τέχνη*, τ. Α', εκδ. Δ. Παπαδήμα, Αθήνα, 1975.
- *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. Ζ', Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., Αθήνα, 1978.
- Μιχελής, Π., *Αισθητική Θεώρηση της Βυζαντινής Τέχνης*, Αθήνα, 1978.

## θέμα: ΓΝΩΡΙΜΙΑ ΜΕ ΤΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΤΟΥ ΤΟΠΟΥ ΜΑΣ

*«Οι βυζαντινές εκκλησίες προσφέρουν το πειστήριο μιας ιστορικής ζωής χωρίς διακοπή, μιας πολιτισμικής συνέχειας που φέρνει ανεξίτηλες τις σφραγίδες διάφορων εποχών»*

(Α. Βόρνινγκ, *Μια σύντομη ιστορία του ελληνικού πολιτισμού*, σ. 96)

- Ερευνούμε ποιοι είναι στον τόπο μας οι σωζόμενοι Βυζαντινοί ναοί, συγκεντρώνουμε στοιχεία για την ταυτότητά τους και τους κατατάσσουμε στον αρχιτεκτονικό τύπο όπου ανήκουν.
- Αποφασίζουμε με ποιους θα ασχοληθούμε και τους επισκεπτόμαστε για μια επιτόπια μελέτη της αρχιτεκτονικής τους και του ζωγραφικού τους διάκοσμου. Παράλληλα φωτογραφίζουμε ό,τι κρίνουμε χαρακτηριστικό και αποκαλυπτικό της φυσιογνωμίας τους και σχεδιάζουμε την κάτοψη κάθε ναού.
- Στη συνέχεια παρουσιάζουμε τα ευρήματά μας στην τάξη αναφερόμενοι και στην ιστορία κάθε ναού.
- Σε συνεργασία με τους καθηγητές μας προσκαλούμε ένα άλλο τμήμα της τάξης μας για μια ξενάγηση στα ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΤΟΥ ΤΟΠΟΥ ΜΑΣ.

**Σημείωση:** Πολύτιμη βοήθεια για μια τέτοια εργασία, που στοχεύει στην προσέγγιση του βυζαντινού πολιτισμού με τρόπο βιωματικό και στην έμπνευση σεβασμού για την πολιτιστική κληρονομιά, μπορεί να δοθεί από τη Διεύθυνση Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Μνημείων του Υπουργείου Πολιτισμού και τις κατά τόπους Εφορείες Βυζαντινών Αρχαιοτήτων.

## θέμα: **Η ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΕΙΚΟΝΑ**

- Να μελετήσετε όλες τις βυζαντινές εικόνες που περιέχονται στο σχολικό σας βιβλίο παράλληλα με την ενότητα «Η Βυζαντινή Ζωγραφική και η Ερμηνεία της» (σσ. 301-314) και με βάση τη μελέτη σας να αναλύσετε (θεωρητικά) και να δείξετε (εικονιστικά) ότι:

***«Η βυζαντινή εικόνα έχει περιεχόμενο θεολογικό,  
ρόλο διδακτικό,  
χαρακτήρα λατρευτικό και λειτουργικό».***

(Κρίνεται σκόπιμη η συνεργασία σας με τον καθηγητή ή την καθηγήτριά σας των Θρησκευτικών).

